

IODAN DATCU
(București)

ELENA NICULIȚĂ-VORONCA ÎNTR-O
AUTOBIOGRAFIE (150 de ani de la naștere)

Abstract

In the records below the author completes a page in literary history that treats the poet, novelist and folklorist Elena Niculita-Voronca (1862-1939), the author of the work „Habits and beliefs of the Romanian people”. This work is considered one of the most important regional monographs written in the late nineteenth century and early twentieth century. Jordan Datcu puts into the circuit her unique literary autobiography that was given him many years ago by Gheorghe Cardas, a well known bibliographer and documentarist.

Keywords: autobiography, sense of freedom, rigid behavior, apostolate, cultural mission, mythology, Ruthenian, cultural society, political society.

Autoarea celebrei colecții *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică* (apărută la Mihalcea lângă Cernăuți, 1903) (am reeditat-o în 1998 și în 2008 la Editura Saeculum, iar în 1998 a reeditat-o la Iași Victor Durnea, cu o prefață de Lucia Berdan) a lăsat câteva pagini de amintiri: *Amintire*, în „Junimea literară” (an. IV, 1907, nr. 6-7), un omagiu adus lui S. Fl. Marian în anul trecerii sale la cele veșnice; *Amintiri din copilărie și tinerețe*, în „Revista idealistă” (an. XIV, 1916, nr. 5, p. 116-122) și *Biografia mea* (pe care o publicăm în continuare), aceasta inedită, dactilograma ei fiindu-mi dăruită, cu mulți ani în urmă de către Gheorghe Cardas, bibliograful și documentaristul bine cunoscut cât a trăit. În *Amintiri din copilărie și tinerețe*, își evocă tatăl, „călăul de tată”, sub al cărui „jug” s-a aflat din fragedă copilărie, când acesta o scula la ora patru, „ca strigoii” și o pune să învețe. Deși, cum scrie fiica sa, Gheorghe Niculiță „era cel mai rău pedagog”, nu l-a iubit mai puțin, fiindcă, totodată, „era cel mai învățat pe vremea lui în Botoșani”, avea „o bibliotecă mare, stampilată în toată forma, înzestrată cu opuri clasice, vechi și moderne în limbile lor, și tot ce apăruse în limba română”. Tânăra elevă n-a mai răbdat, la un moment dat, comportamentul cazon al tatălui și i-a spus că nu e sclava lui. Simțul de libertate al acesteia începe să se manifeste încă de acum. În autobiografia pe care o dăm publicității tocmai despre acest simț al libertății este vorba, pe care a încercat și a reușit să-l inoculeze bucovinenilor din Mihalcea și satele din jur în anii în care s-a aflat acolo împreună cu soțul său, Zaharia Voronca, preot cu preocupări în domeniul istoriei, autor al studiului *Mihalcea și neamurile ce au stăpânit-o* (Cernăuți,

1912), și au desfășurat un adevărat apostolat întru redeșteptarea conștiinței naționale a românilor, cărora li se inoculase ideea că sunt ruteni și că limba română e a țiganilor. Autobiografia ei este fundamentală în acest sens, autoarea stăruind puțin asupra operei și dând importanță tocmai demersului amintit, în care au fost ajutați de trei transilvăneni în misiune culturală acolo, Pipoș, G. Bogdan-Duică și Valeriu Braniște.

ELENA NICULIȚĂ-VORONCA BIOGRAFIA MEA

Sunt din Botoșani, născută în Bârlad la 1862 mai 15, unde n-am domiciliat decât patru săptămâni, botezată la biserica Ovidenie. Mama era fata lui Gheorghe Schipor, din Botoșani, venit în copilărie din Suceava. Tatăl meu era de asemeni sucevean, fiul lui Ieni Niculiță din Macedonia, din orașul Niculiței, care în decada a doua a secolului trecut venise la unchiul său Dimitrie Niculiță, imigrat cu mult înainte la Suceava, ca negustor, din satul Rusca din Acarnania; se vede că la rude, căci tot din Acarnania, în secolul al XVII-lea, venise un Pantazi. La un strănepot de-al acestuia, în 1771, se însoară Dumitru Niculiță, luând pe Ecaterina, fiica lui Constantin Pantazi și a soției sale Dafina, fata lui Isăcescu, proprietarul moșiei Ilișești. Și se vede că negustori de aceștia, țințari, au venit atunci mai mulți, căci Pantazi, având opt fete, pe una o mărită cu Riga, venit și el de peste Balcani. Familia aceasta deținea în mână tot negoțul. Erau avuți, că le cântau meterhenelele la masă. Pe o fată a lui Pantazi, Măriuța, o luă Hagi Manole Pădure, negustor de mărfuri orientale, pe care le aducea pe mare. Odată, corabia în care-i era toată averea se înecă și el rămase sărac. De supărare, muri la fratele său în Iași, care ținea buzduganul lui Ioniță Vodă, și fu îngropat la Sf. Spiridon. Avea trei feciori învățați în Lipsca: unul deveni medic la vodă, altul fondă cea întâi farmacie în Iași, al treilea a fost farmacist în Târgu Neamț, iar fata, Agurița, se mărită cu Gheorghe Schipor, negustor în Botoșani. Pădure era neam de răzeș din Bucovina. Schipor samănă să fie nume dac, cu terminațiunea în *por*, ca Mucapor, Sempor. În limba albaneză *schipetori* însemnează „locuitori de stânci”, iar aici în Bucovina cei mai mulți purtători ai numelui acestuia locuiesc în munți. La rândul său, Riga își mărită fata după un mare negustor, Constantin Halițchi. Acesta ducea transporturi de vite și de sare la Viena. Pe o fată de-a acestuia, Glafira, o luă Ieni Niculiță, însurându-se în familie. Din căsătoria aceasta se nasc trei fete și un băiat, Gheorghe, tatăl meu. Școala primară și-o făcu în Suceava, iar liceul în Cernăuți. Mai întâi intrase la o farmacie, dar nestatornicia lui îl mână din loc în loc. La urmă fugi de oaste la Botoșani, unde se însură din mare dragoste cu Rucsanda, fata lui Gheorghe Schipor, vara lui, la anul 1861, în aprilie, la Hârlău, iar din această căsătorie m-am născut subsemnata.

Cea întâi învățătură a mea au fost povestele. La patru ani, puteam să spun o poveste încheiată cu feți-frumoși, zâne, zmei. Școala primară am învățat-o în Botoșani, iar cea secundară în pensioane private, la M-me Humpel în Iași și la M-me Zilinschi în Botoșani. Fiind singură la părinți și tatăl meu posedând o vastă bibliotecă, de mică numai cu cărțile m-am distrat, mai întâi privind icoanele, iar apoi cetind, treptat, lucruri serioase, care întreceau

înțelegerea unui copil. Cu mitologia lui Predescu dormeam sub cap. Tatăl meu, venit în țară pe timpul de tranziție din starea patriarhală, a fost un factor intelectual însemnat, tocmai când era lipsă de asemenea puteri. A fost unul din cei întâi actori la teatrul diletant din Botoșani. Colabora la jurnalele „Steluța”, „Clopotele” scriind politică, poezii, dar mai ales era tare în satire. Între altele, găsesc, în „Clopotele”, *Paraponisiții* etc. Începând de sub Cuza, a fost tot subprefect până la Războiul Independenței. Model de funcționar și neîntrecut ca om de societate și sportman iscusit, hârlăuanii, din afecțiune, îl invită să le fie primar în Hârlău. Cu toate afacerile, literatura n-o neglija. Era junimist aprig. În casa noastră aveau loc seri literare, luând și ei parte la dezbateri. Pe atunci fetele nu studiau liceul, necum universitatea, având însă dragoste de carte studiam singură neconținut.

În toamna anului 1880, se prezintă la noi, adus de familia sa, Zaharia Voronca, instigatorul telegramei trimisă, la Iași, cu ocazia centenarului răpirei Bucovinei, de Societatea Arboroasa din Cernăuți, cerându-mi mâna. Șezu și trei luni la închisoare. Tatăl meu, care pân-atunci nu vroia să mă mărite, a fost atât de entuziasmat de prezența și eroismul său, încât ca recompensă îi spuse că-i dă fata. Nunta noastră s-a serbat în Suceava, în casa strămoșească, făcută de macedoneni, la profesorul Vasile Bumbac, care ținea pe o nepoată de soră a tatei, Eufrosina, născută Preda. Ei m-au cunoscut, în ziua de 9/21 noiembrie, în biserica Sf. Dumitru a lui Ștefan cel Mare, – pe mine, venită din Hârlău, unde Ștefan își avea biserica și palatele lui în ruină. Atunci am văzut întâi locul de baștină al părinților mei. Bătrânii care erau la nuntă spuneau că „s-a dat împrumutul înapoi”. Preotul care funcționa, protopopul Gh. Grigorovici, îmi spuse că națiunea așteaptă servicii mari de la mine. Aceasta îmi intră în cap. Cea întâi ispravă ce am făcut a fost că în iarna aceea mă prezentai la balul „Junimei” în costum național, introducându-l atunci cu o verișoară a mea, d-ra Cernescu, din Bucovina. A fost un entuziasm de nedescris, până și „Cernowitzer Zeitung” a raportat. Venită din țara liberă cu spiritul independent, cu tinerețea și vioiciunea mea le-am adus alt spirit, care le-a rădicat capetele sus, înaintea asupritorilor. Am fost un mesager al timpurilor ce vor veni, insufflând în suflete putere și nădejde în viitor.

În anul 1893, fiind numit soțul meu catehet la școala reală din Siret, am reprezentat demn pe români în mijlocul străinilor, bucurând poporul nostru amărât. Soțul meu a introdus în Casino jurnale și reviste românești, iar eu jucam teatru, așa că adunam pe toți românii răzlețiți de prin sate. Întâmplarea vruse să venim în locul lui Simion Fl. Marian, care deprinsese pe oameni a-i aduce material de folclor. Aceștia acum veneau la mine: „Scrieți, doamnă!” Bucuria mea! Cunoșteam folclorul lui Marian de acasă, din „Albina”. Eu însă doream ceva mai mult: să pătrund pân-la izvoare.

Un căpitan bătrân, în pensie, Iosif Gutten, se ocupa cu săpături de anticități pe dealul Ruinei și Sasca, unde se lucra cărămidărie. Aici se aflau lucruri și monede de pe la voievozii noștri, pe care le cumpărau frații Șaraga, ce veneau de la Iași, pe când cele preistorice, de pe Ruina, care erau contemporane celor de la Cucuteni, alcătuiau o frumoasă colecție. Murind căpitanul Gutten, am stăruit pe lângă familie să dăruiască colecția Societății Arheologice din Cernăuți, la care era președinte Dionisie Ulinescu. Acesta era membru într-o societate

etnografică din Innsbruck, care îl provocase să scrie un studiu asupra obiceiurilor noastre, pentru care scop el adunase, ani de-a rândul, o bibliotecă însemnată. Din contactul acestora mă aleasei cu gustul pentru cultura antică. Primul op ce am cetit a fost *Kultur-Geschichte*, a lui Faulman, care îmi deschise o considerabilă perspectivă asupra miturilor noastre. Știam acum bine nemțește.

Întâmplându-se ca în iarna anului 1888 să vie la Cernăuți scriitorul Constantin Stamati¹ din Basarabia, a căruia fiică era măritată cu Mitropolitul Morar, și vroind să-și puie în scenă piesele de teatru de către Societatea „Armonia”, comitetul se adresă la mine să iau rolul Eugeniei din piesa *Cărăbușul*. A fost o reprezentare splendidă, la care a asistat tot Cernăuțul. Am primit frumoase daruri de la autor, dedicându-mi și piesa, iar Mitropolitul a fost atât de încântat încât a propus soțului meu că-i dă o parohie, să-și aleagă din trei una. Mi-am ales Mihalcea, sat lângă Cernăuți.

Satul era romantic, îmi plăcu, dar nu se vorbea decât rusește, poporul spunându-se că-i rutean. Răzeșii mai știau câte ceva românește, dar nu vroiau să vorbească, ziceau că-i țigănește. La cea întâi vizită ce am făcut unui răzeș am plâns. Nu eram deprinsă din țara liberă să-mi văd așa de înjosit neamul. Chiar când toți erau împăcați cu împrejurările, cu înstrăinarea aceasta, eu nu puteam s-o mistui. Era un teren greu de muncă ce ni se oferea.

Începui să învăț pe fetele răzeșilor românește. Tot pe atunci se înființase în Cernăuți Societatea Doamnelor Române. Fiind compatrioată cu vicepreședintele, D-a Sofia Ștefanovici (din Botoșani, măritată cu profesorul C. Ștefanovici la Cernăuți), care venise la noi în sat pentru a înființa o filială, îi dădui pe mână cele întâi eleve, cu care înființă internatul de fetețe din Cernăuți. Dorința mea însă era ca să câștigăm poporul, de care nime până atunci nu se atinse, considerându-l ca proprietate a rutenilor. Scrutând folclorul, lesne învățai limba, iar din toate constatai că sunt români. Într-acest apostolat avui un puternic colaborator, pe soțul meu, care le explica pe înțeles, reconstituindu-le originea, de care atârnau prin multe legături existente, astfel că se convingeau.

În Cernăuți, pe unde mă învărteam nu dam decât de români rutenizați. Văzând descompunerea și neputința noastră, îmi băteam capul cum am face ca să ne putem

¹ Semnalăm aici confuzia de nume pe care o face Elena Niculișă-Voronca. De fapt e vorba de scriitorul Constantin Stamati-Ciurea (1828-1898), fiul lui C. Stamati. La 1888 bătrânul Stamati nu mai era în viață. În virtutea mai multor împrejurări, Stamati-Ciurea a publicat cea mai mare parte a operei sale (romane, povestiri, piese de teatru, fabule) în limba rusă la Chișinău și Odesa. Abia spre sfârșitul vieții (după 1885) traduce în românește cea mai mare parte a lucrărilor sale („Eu cercai cu lira mea poetică să vorbesc limba patriei, să dezmierd acel odor scump, cum mama română mă dezmierea...”). Publicarea acestora în graiul natal la Cernăuți se datorează lui Silvestru Morariu-Andrievici (1818-1895), mitropolit al Bucovinei și al Dalmației, cu care scriitorul se încuscrise, căsătorindu-și una din fiice cu fiul acestuia, Vasile. Piesa *Cărăbușul* despre care vorbește E. Niculișă-Voronca se află în cele 2 volume de „Opuri dramatice” tipărite de Stamati-Ciurea la Cernăuți în 1888 și 1893. S. Morariu-Andrievici a fost un om de înaltă cultură, a scris și a editat manuale, cărți de cult religios, încercându-se și în beletristică.

întări contra dușmanului, să ne recăpătăm românimea pierdută, căci din toate părțile mă surprindea lucrul ne-lucrat. Astfel ajunsei la concluziunea că ne trebuie în Cernăuți o casă națională, în care să ne consolidăm toți românii, atrăgând pe cei rusificați. În acest sens am ținut o conferință, care a avut efect. Casa s-a făcut, dar consolidare românească cine a văzut?!...Era vorba să se strice hramurile. Scrisei contra stricării obiceiurilor. Redactorul transilvănean Pipoș mă felicită, încurajându-mă să scriu, iar un profesor universitar din București, Valerian Ursian, îmi dedică o poezie. Tot ce întreprindeam era binecuvântat de Dumnezeu, pân-la un timp, când mi s-au pus împotriva oamenii.

În anul 1891, luna martie, scrisei în „Românul”, sub pseudonimul Elena din Moldova, un articol cu titlul *Priviri asupra noastră*, prin care arătam starea de deznaționalizare din Bucovina și dorința ca „Țara noastră să strălucească cândva în haina ei originală în concertul națiunilor”. Prin scris îmi potoleam focul. Stricam o mulțime de hârtie. Poezii desperate de pe atunci stau și azi netipărite, pân’ dădu Dumnezeu de mă liniștii. Întâmplându-se ca Dionisie Uliescu să se strămute la București, îmi împrumută toată biblioteca sa, care conținea opuri mitologice și de folclor, pe care mă pusei cu aviditate să le studiez. Apoi veniră la rând cărți din biblioteca Universității și a Societății de Lectură din Cernăuți, procurându-mi și singură o însemnată bibliotecă a mea și astfel avui de lucru. Activitatea mea ca luptătoare nu suferise nimic, atâta doar că se echilibrase, creându-și un curs natural. Scriam numai când trebuia. Făceam petreceri vara, la care luau parte Cernăuțul cu inteligența și satele din jur, rusificate și acestea, împărțându-se de spiritul românesc care se introducea și acolo. După exemplul nostru, preoții din jur întreprindeau același apostolat. Devenise un curent.

Soțul meu, din anul 1890 intrase în societatea politică „Concordia”, din Cernăuți, mai întâi ca secretar, apoi deveni vicepreședinte, lucrând din toate puterile. Regretatul Pipoș trecuse la cele eterne, după ce servise cu tot sufletul lui devotat interesele românilor, iar în loc veni Bogdan-Duică, ca redactor al „Gazetei Bucovinei”, stându-ne nu mai puțin întru ajutor în toate străduințele noastre. Între hârtii, găsesc observațiile mele de pe atunci: „Tinerii ardeleni nu șovăiesc de a se pune în serviciul națiunii. Efectele ce vor naște din alianța transilvăneanului energic și credincios neamului, hultuit cu spiritul liber și avântul românului trăit în țara liberă, vor fi ca și-o auroră frumoasă, din care va răsări cea mai frumoasă zi.” Deja de la început, de când a venit în Bucovina talentatul redactor al gazetei, Bogdan-Duică, un spirit nou, mai românesc se remarcă, care, cum se vede, va aduce un curent nou în țară. Iubirea de studiu și interesul pentru literatură vor fi deșteptate prin gustul de muncă ce se indică și atâtea talente tinere ce au stat în nelucrare pân-acum, neavând mediul trebuitor, se vor putea manifesta. Prin inițiativa d-lui Bogdan se alcătuiseră o societate culturală de ambe sexe, „România tânără”, care dădea ocazie la conveniri și întruniri literare. Ca președintă fu aleasă subsemnata. Cu această ocazie ținui o conferință despre *Strigoii* lui Eminescu, pe care i-am documentat ca inspirați din Eda germană. După ce-și dădu partea sa de muncă prin vorbă și scris, dl Bogdan-Duică se duse, regretat de toți, dar sămânța pusă de el în inimile tinerilor a odrăslit, dând urmările

politice de mai târziu. Redactarea gazetei o luă însuși soțul meu pân-la venirea lui Valerian Braniștea. Tot oameni superiori, cu care te puteai înțelege. Braniștea era un cunoscător în mitologie, singurul pe care l-aș fi vroit să-l am critic în studiul meu comparativ. În inima lor mare încăpea dragostea pentru toți. Iar noi ne simțeam tari, avându-i la spate. Luptele noastre naționale ni se păreau jucării. Datoare mă simt a le aduce prinosul de recunoștință. Ei ne-au adus întărire și curaj.

Propaganda națională a durat ani. Cu timpul, își făcuse drumul mergând în mod natural, ca o apă ce vine dintr-un izvor de munte, lățindu-și albia mereu. La fiecare lovitură, românismul se accentua mai puternic. Căpeteniile rutenilor au eliminat limba română din școli cu ajutorul guvernului, aducând învățători din Galiția, ceea ce a stârnit o furtună de s-a dus vestea!

O societate a „Mazililor și razeșilor” se înființase sub președinția prof. Ioan cav. de Cuparencu, care lupta cu spor mai ales în satele rusești de peste Prut. Tineretul universitar, crescut în ideea că poporul rusificat e al nostru, lupta alături cu noi. Tot astfel și preoții cei tineri. Era o mândrie pentru români că nu se lasă îngenunchiați. Devenise o chestie a timpului, comentată în toate jurnalele. La noi furtuna s-a potolit cu permutarea președintelui țării, Hohenlohe, pentru o represiune din Mihalcea. Lupta aceasta ne-a dat rezultatul că la cea din urmă catagrafie au fost cu 40 000 români mai mult!

Dar isprava cea mare (pe) care am înregistrat-o este că venind România ș-a putut lua Bucovina pân-la vechile ei hotare, ceea ce nu s-ar fi întâmplat dacă timp de 30 de ani ar fi lucrat rușii nestingheriți, ci s-a pus piept puhoiului de nu și-au ajuns scopul a pune stăpânire pe țară pân-la Siret.

Ca rezultat al muncii mele pe terenul literar, a scos trei volume de folclor, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, tipărite în 1903 în Cernăuți, precum și două volume de *Studii în folclor*, cel întâi tipărit în 1908 în București, iar al doilea în 1913 în Cernăuți. Tot în București tipării în 1915 *Sărbătoarea Moșilor*. În timpul războiului pierzându-mi biblioteca și din manuscrise, apoi în 1920 repauzând soțul meu și rămânând fără niciun ajutor, nu am mai putut tipări, deși material am destul. Neînțelegerea din partea unora îmi îngreunează și mai mult sarcina, pe care dacă-mi va ajuta Dumnezeu, deprinsă cum sunt a aduce în toate rânduală și lumină, o voi scoate și asta la capăt, pentru folosul națiunii. Am scris diferite articole și poezii prin jurnale și mai am încă multe de tipărit.

N-am scris pentru glorie, ci am simțit un imbold intern, pe care l-am urmat ca să-mi pot adormi neliniștea și melancolia care în timpuri mă cuprindea. Neputând fi pregătită pentru opere însemnate, am fost totuși un șurub care a ținut bine părțile la un loc, acolo unde m-au pus, fiind un rezultat al împrejurărilor în care am trăit, agitând cu focul și puterea lăsate din părinți.